

Thai Farmers: A Reflection from Literary Texts

Farmers are the group of people least mentioned in Thai Literature though they are the majority of the population. If one wishes to know Thai farmers and their problems, one needs to look through myths, tales, law and the chronicles of foreigners and travelers who arrived in Siam since Ayudhya to Ratanakosin period. In modern literary texts of the Ratanakosin period, farmers' life and problems have become more prominent. Unfortunately, their problems remain unsolved and as prominent today.

สุกัญญา สุขฉายา
รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Assoc. Prof. Sukanya Sujahaxaya
Dept. of the Thai Language, Faculty of Arts
Chulalongkorn University

พงศาวดารล้านช้างหรือนิทานขุนบรม ซึ่งเป็นบันทึกเก่าแก่ที่สุดของชนชาติไท-ลาวได้บันทึกประวัติศาสตร์ในยุคแรกเริ่มมีเผ่าพันธุ์ไว้ว่า แต่แรกนั้นเมืองสุวรรณค์และโลกมนุษย์ยังไม่มาหาสู้กันได้ มีขุนใหญ่ 3 คน ชื่อ ขุนเค็ก ขุนคานและปลูางเชิง ขุนคานสร้างบ้านอยู่บริเวณที่ลุ่ม กินปลาและทำนา ต่อมาขุนคานไม่เชื่อฟังแดน (เทวดา) แดนจึงบันดาลให้น้ำท่วมใหญ่ ทั้ง 3 ขุนรอดตายเพราะต่อแพเอาลูกเมียและบริวารใส่แพลอยขึ้นไปยังเมืองแดน เมื่อน้ำลดลงแดนจึงส่งทั้งหมดลงมาอยู่ที่บริเวณนาอ้อยอ้อยหนู (สันนิษฐานว่าเป็นบริเวณเมืองแกหรือเดียนเบียนฟู ในเวียดนามเหนือ) และมอบควายเขาลูให้ช่วยทำนา เมื่ออยู่ได้ 3 ปี ควายก็ตาย ต่อมากเกิดเอาน้ำเต้าผลิออกมาจากซากควายและบังเกิดผลน้ำเต้าขนาดใหญ่ 3 ลูก เมื่อผลสุกเต็มที่ปลูางเชิงได้ใช้เหล็กแหลมจี้ไข่ไปที่ผลน้ำเต้า ปรากฏว่ามีคนหลังไหลออกมาจากผลน้ำเต้ามากมาย ทั้งพวกข่า (กลุ่มชาติพันธุ์มอญ - เขมร) และ

ชาวนาไทย : ภาพที่มองผ่านวรรณกรรม

สุกัญญา สุขฉายา

พวกไท ปลูางเชิงได้สอนให้รู้จัก "เฮ็ดไข่ไถนา" คนไทจึงรู้จักทำนากันมาแต่ครั้งนั้น ปลูางเชิงจึงเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมคนแรก (culture hero) ที่ได้สอนวิธีการทำนาให้คนไทย

พงศาวดารเล่าต่อว่าเมื่อมีคนมากขึ้น คนเริ่มไม่เชื่อฟังขุนทั้ง 3 พญาแดนจึงได้ส่งผู้ปกครองคนใหม่มาให้ ชื่อว่าขุนบรม คนที่เป็นนักปราชญ์ต่างก็เข้ามาเป็นลูกหลานของขุนบรม ส่วนคนโง่ก็เป็นไพร่อยู่ในป่า ทำไร่ทำนาเลี้ยงชีวิต ความตอนนี้แสดงให้เห็นร่องรอยของพัฒนาการทางการเมืองและสังคมที่สลับซับซ้อนขึ้น มีการแบ่งแยกหน้าที่ของคน มีการจัดระเบียบผู้ปกครองเป็นเจ้า นาย และผู้ที่ถูกปกครองเป็นไพร่ ข่า ทาส คนมีความรู้คือปราชญ์ คือผู้ปกครอง ส่วนคนโง่คือไพร่หรือชาวนา

ในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วง วรรณคดีพุทธศาสนาเล่มสำคัญของอาณาจักรสุโขทัย พญาลิไทได้พยายามจัดระเบียบระบบความคิดความเชื่อของคนไทยให้เดินไปตาม

รอยเดียวกัน ความในคัมภีร์ ได้กล่าวถึงกำเนิดข้าวซึ่ง สัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติของมนุษย์ผู้บริโภค และกำเนิดของ ชนชั้นปกครองว่ามาจากการจัดระเบียบสังคมของคนปลูกข้าว

เมื่อแรกเริ่มสร้างโลก อาหารที่หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์คือ “โอหารสปรูพี” ต่อมาเมื่อมนุษย์หลงลืมตน อาหารวิเศษนั้นก็ จมดินหายไปเกิดเป็นดินคล้ายเห็ดตูม แล้วก็สูญหายไปอีก เกิดเป็นพืชเถาชื่อ ภาทลดา มีลักษณะคล้ายเถาผักกูด และก็ สูญไปอีกเมื่อคนไร้ธรรมะมากขึ้น จนต่อมาเกิดเป็นต้น ข้าวสารชื่อ สัญชาติสาสิ เมื่อมนุษย์ได้กินข้าวชนิดนี้อาจมี จึงเกิดขึ้น เกิดกิเลส เกิดการแบ่งเพศหญิง - ชาย เกิดผัว - เมีย เกิดการสะสมข้าว แยกข้าว ข้าวสัญชาติสาสิก็สูญไปเหลือแต่ ต้นข้าวที่มีเปลือกที่เราจักกันในทุกวันนี้

ต่อจากนั้นจึงเกิดการแบ่งปันที่นาเพื่อปลูกข้าว เกิด การทะเลาะเบาะแว้งทำให้ต้องไปเชิญพระโพธิสัตว์มาเป็นผู้นำ “เขาจึงอภิเษกพระโพธิสัตว์เจ้าให้เป็นพระยา ด้วยชื่อ 3 ชื่อ อันหนึ่งชื่อมหาสมมติราช อันหนึ่งชื่อขัตติยะ อันหนึ่งชื่อราชา “อันเรียกชื่อขัตติยะนั้นไว้ เพราะว่าคนทั้งหลายให้แบ่งปันไร นาข้าว น้ำ แก่คน ทั้งหลายแล” ด้วยเหตุนี้ผู้ปกครองหรือ กษัตริย์จึงเกิดขึ้นเพื่อตัดสินการจัดสรรที่นาให้ยุติธรรม

มังรายศาสตร์ กฎหมายโบราณของล้านนาซึ่ง พระเจ้ามังราย ปฐมกษัตริย์ของเชียงใหม่ตราขึ้นใช้ประมาณปี พ.ศ. 1835 ได้แสดงให้เห็นปัญหาของชาวาล้านนาในช่วง พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา กฎหมายนี้เป็นแนวทางการ วินิจฉัยคดีที่เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้ามังรายและสมัยต่อๆ มา ดังพบว่า กฎหมายเขานา ฉบับวัดฝายหิน อ. เมือง จ. เชียงใหม่ แม้จะเขียนขึ้นในยุคหลังพม่าเข้ามาปกครองเชียงใหม่แล้วก็ ยังมีข้อความคล้ายคลึงกับมังรายศาสตร์ หรือ กฎหมาย พระเจ้าน่านที่ใช้ในเมืองน่านในสมัยรัตนโกสินทร์ ก็มีลักษณะ กฎหมายการลักวัวควายเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

มังรายศาสตร์ มาตรา 1 ผู้ใดคิดโลก อำไรนาที่ดินท่าน ไวให้ใหม่ 110 เงิน ผียากจนให้ใหม่ 52 เงิน

มาตรา 1 ผู้ใดทำนาท่าน ึ่งนาบางส่วน หรือทั้งหมดให้ร้างโดยไม่มีเหตุผล และไม่บอกให้ เจ้าของนา ทราบ เมื่อเจ้าของนาไปทวงค่านา มันจึงบอกว่าปล่อยนาทิ้งไว้ ก็ต้องบังคับให้มันใช้ค่านาให้จงได้ แล้วให้เรียกนาคืนเสียเถิด

กฎหมายเขานา ผู้ใดเยียนาท่านหาเหตุบได้ละ เสียที่กลาง ฟ่องละเยียนบ่ป้อมอก บ่บอกเจ้านา เจ้านาไปถาม มันจึงว่ารังเสีย ฟ่องบ่ได้เยียนว่าอัน ออย่าอมค่านามัน ใช้ดวงได้ แล้วเอานาออกหย่าที่มันเยียน

มังรายศาสตร์ ผู้ใดลักกล้าข้าวท่าน ตีราคากำมือละ 1 เงิน ให้ชดใช้ทุกกำมือ อย่าใหม่เลย ผู้ใดเกี่ยวต้นข้าว พัน ต้นข้าวท่านทิ้ง ให้ตีราคาออกละ 2 เงิน คิดทุกกอแต่ อย่าใหม่ ผีลักรวงข้าวท่าน ให้ตีราคาจรวงละเพื่อง เงินคิดจรวงแต่อย่าใหม่ ผู้ใดเผาฟ่อนข้าวท่านเสีย หาย ให้ตีราคาข้าวฟ่อนละ 2 เงิน คิดทุกฟ่อนแต่ อย่าใหม่ ผู้ใดลักข้าวเป็นเมล็ด ท่านให้ตีราคาหาบ ละ 2 เงิน โหม 4 เท่า ลักฟางที่ท่านมัดกองเข้าไว้ ให้ตีราคามัดละเพื่องเงิน ให้ใช้ 9 เท่า

ผิงวัวควายกินข้าวแรก ให้เจ้าของวัวควาย หาไก่ 2 ตัวเทียน 2 เล่ม ให้แก่เจ้าของนา แล้วให้ ใช้ค่านา ต้นละ 3,300 เบี้ย หากไม่ใช่ข้าวแรก ให้ ปลูกแทน

ผู้ใดขุดเหมือง ผ่านที่นาของท่านโดยไม่ บอกให้เจ้าของได้ทราบ ให้ใหม่ 3,300 เบี้ย

ท่านาติดกัน ผู้หนึ่งชวนไปท่น้ำเขานา มัน ไม่ยอมไปช่วย แต่คอยขโมยน้ำจากนาท่านหรือแอบ ขุดหนองน้ำท่าน เจ้านาเจ้าหนองได้ข่ามันตายก็ เป็นอันสุดสิ้นกันไป ออย่าว่าอะไรแก่เจ้านา ผิไม่ฆ่า มันก็ให้ใหม่ 1,100, 000 เบี้ย

กฎหมายพระเจ้าน่าน คินว่า จัวควายไปกินข้าวท่านผู้อื่นเสีย หายมากน้อยเท่า ท้อเจ้าตำรั้วขึ้นบ่เสี่ยง แบ่งขวัญ ข้าวตามคลองถ่านหนักถ่านเบา

กฎหมายเขานา ผิว่าเปิดไก่อ่ท่านลงกินข้าวท่านร้ายนักมัก ดังอันที่เจ้าของใช้ผู้อื่นเสีย ผิว่าเจ้าของบ่ข้างคดียังออก ไปกินข้าวท่านเล่า ที่เจ้านาได้ฆ่าเสียแลกินออย่าว่าหรือ

ผู้ใดขุดเหมืองผ่านท่านฟุ่น มันขุดนั้นเสีย เท่าใดที่มันใช้ท่านั้น

จะเห็นได้ว่าตัวอย่างที่ยกมานั้นเป็นปัญหากระทบ กระทั่งระหว่างชาวนาดด้วยกันเอง ตั้งแต่ปัญหาเล็กๆ เช่น ลักขี้เลี้ยงไปบุกกรุกที่นา ขโมยน้ำจากนาคคนอื่น จนถึงปัญหา ใหญ่ๆ อย่างโกงที่นา ขุดเหมืองฝายผ่านที่นาคนอื่น

ในสมัยอยุธยา ภาพของชาวต่างชาติที่สะท้อนในวรรณคดีราชสำนักจะหาได้ยากเต็มที่ในโคลงทวาทศมาส ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น (พระบรมราชาธิราชที่ 3 - พระรามาธิบดีที่ 2) กล่าวถึงประเพณีในรอบ 12 เดือนของชาวอยุธยาว่า ในเดือน 6 เป็นเดือนที่ราษฎรเริ่มไถนา เพราะเมื่อถึงเดือน 7 ฝนจะตกลงมาอย่างมาก “ราษฎรชนบท” ซึ่งก็คือชาวนาต้องรีบไถให้เสร็จ ดังความว่า

พระพรุนรายเรื่อยฟ้า เพ็ดไผยม
 อกราษฎรชนบทเทา ทั่วหล้า
 เริ่มการสมเร็จไถม ไถแล่น
 เจียรอนุชนองถ้ำ ไปเห็น

ต้องยอมรับว่าบันทึกของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในอาณาจักรอยุธยาให้ภาพการทำงานและชีวิตชาวนาได้ดีกว่าวรรณคดีของอยุธยา ลาลูแบร์ ราชทูตชาวฝรั่งเศสจากราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 บันทึกในจดหมายเหตุลาลูแบร์ว่า “ชาวสยามมิได้ชวนชายปรับปรุงที่ดินของตนัก ได้แต่ไถและท่วมนเท่านั้นเมื่อฝนตกชุ่ม พอทำให้ดินอ่อนละมุนลง และดำเนินการเก็บเกี่ยวเอา บรรดาที่ดินซึ่งน้ำท่วมนองอยู่นั้นเป็นเนื้อนาดีสำหรับปลูกข้าว และว่ากันว่ารวงข้าวนั้นย่อมหนีพื้นน้ำเสมอ ถ้าน้ำขึ้นสูงหนึ่งฟุตในระยะ 24 ชั่วโมง รวงข้าวก็จะงอกยาวขึ้นถึง 1 ฟุตในระยะ 24 ชั่วโมงเหมือนกัน แต่ถึงแม้จะยืนยันกันอย่างใ้ว่าอาจเป็นไปได้ ข้าพเจ้าก็ลำบากใจที่จะเชื่อ”

“ชาวสยามปลูกข้าวในที่ซึ่งน้ำท่วมไม่ถึงตามหัวเมืองต่างๆ แห่งราชอาณาจักรด้วยเหมือนกัน และข้าวชนิดนี้เป็นข้าวพันธุ์ดี (ข้าวนาดำ) และเก็บไว้ได้นานกว่ากันด้วยเมื่อข้าวที่เพาะเป็นกล้าไว้ในดินงอกงามขึ้นตามสมควรก็ย้ายเอาไปปลูกในที่แห่งอื่นซึ่งได้เตรียมไถคราดล่องหน้าไว้แล้ว ..”

เอกสารของนายฟรังซัวส์ อังรี ตูรแปง ชื่อว่า **Histoire du Royaume de Siam (ค.ศ. 1771)** ซึ่งเขียนขึ้นจากข้อมูลที่ได้รับจากพระสังฆราชแห่งตราบากา ประมุขมิชชันนารีกรุงเทพฯ และจากมิชชันนารีคนอื่น ๆ ที่บันทึกไว้ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาเป็นเอกสารที่ให้ภาพชีวิตชาวสยามในสมัยนั้นอย่างละเอียดและมีชีวิตชีวา เขาเขียนไว้ว่า “แม่น้ำไนล์ทำให้ประเทศอียิปต์อุดมสมบูรณ์อย่างไร แม่น้ำเจ้าพระยาทำให้พระราชอาณาจักรนี้อุดมสมบูรณ์อย่างนั้น ไม่มีผิดกันเลย เพื่อจะเก็บเกี่ยวข้าวได้มาก ชาวไร่ชาวนาไม่

สังฆราชปาลเลอกัวซ์

ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำมารดดินเลย เพียงแต่คู้หน้าดินเล็กน้อยหยอดเมล็ดพืชพันธุ์ลงไป น้ำก็จะไหลมาท่วมทำให้งอกขึ้น แล้วดินฟ้าอากาศก็จะร้อนมาทำให้แก่สุกเร็ว แต่แหล่งกำเนิดที่ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์นี้ ก็เป็นแหล่งกำเนิดที่ทำให้เกิดข้อเสียทุกอย่างของเขาด้วย และเนื่องจากผลผลิตที่เกิดจากทุ่งนาของเขาไม่ใช่ผลที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรง เขาจึงนอนคุดคู้ อยู่ในความเกียจคร้าน และดูเหมือนจะมีชีวิตอยู่ที่เพื่อจะกินและสืบเผ่าพันธุ์เท่านั้น เพราะเขาไม่ต้องเอาใจใส่อะไร เพียงแต่คอยไถ่นกที่มากินเมล็ดข้าว และมีจำนวนมากจนเกือบจะว่ามีดีฟ้ามีดิน เขาทำหุ่นหลอกและเคาะแผ่นทองแดงเพื่อขับนกศัตรูนั้นก็ทำลายเหล่านี้ ...”

ความอุดมสมบูรณ์ของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในทัศนะของชาวต่างชาติ คือบ่อเกิดของความเกียจคร้านของชาวสยาม ทัศนะเช่นนี้พบได้จากเอกสารในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเช่นเดียวกัน ในหนังสือ เล่าเรื่องกรุงเทพฯ บันทึกโดยสังฆราชปาลเลอกัวซ์ ในสมัยรัชกาลที่ 3 บันทึกว่า

"ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นโลกนี้จะมีประเทศใดบ้างที่มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งไปกว่าประเทศสยามหรือหาไม่ โคลนตมของแม่น้ำ ได้ทำให้ผืนแผ่นดินอุดมไปด้วยปุ๋ยอยู่ทุกปี โดยแทบจะไม่ต้องบำรุงผืนดินเลยก็ได้ต้นข้าวกอใหญ่อันมีรสดีพิเศษซึ่งไม่เพียงแต่พอเลี้ยงประชาชนพลเมืองเท่านั้น ยังส่งออกขายยังเมืองจีนและที่อื่นๆ อีกปีละไม่น้อยกว่า 15,000 เก็งได้ซึ่งในปีธรรมดา ข้าว 1 สัด (20 ลิตร) พอสำหรับคนๆ หนึ่งจะใช้บริโภคไปได้ตลอดเดือน มีราคาราว 15 ชูสเท่านั้น ผลผลิตอาจจะเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าหรือสามเท่าได้ ถ้าได้ทำนากันเต็มพื้นที่ ด้วยเขาทำนากันเพียงครึ่งหนึ่งของพื้นที่ราบเท่านั้น ด้วยวิธีการทนน้ำอย่างง่าย ๆ ซึ่งถ้าจะทำนากันปีละ 2 ครั้งก็ย่อมทำได้ แต่ด้วยความขี้เกียจจึงพอใจทำนากันเพียงปีละครั้งเดียวเท่านั้นเอง .." (หน้า 13)

ในสมัยของท่านปาลเลอกัวซ์ ท่านได้บันทึกว่า ไพร่ฟ้าหรือราษฎรแบ่งออกเป็น 5 ชั้น ไพร่หลวงหรือทหาร ไพร่ลมคือราษฎรที่ถูกเกณฑ์มาเข้าเดือนปีละ 3 เดือน โดยให้ไปสร้างป้อมปราการ วัดหรือวัง ขุดคลอง ทำเขื่อน ทำทาง สร้างสาธารณะสถานต่างๆ ถ้าใครไม่ยอมทำงานก็สามารรถชำระเงิน 16 บาทให้แก่ผู้เป็นหัวหน้าคุมงานซึ่งมักจะเก็บไว้เอง ไพร่ส่วยคือราษฎรที่ต้องเสียค่าภาคหลวงหรือส่วยเป็นรายปี ตั้งแต่ 8 - 16 บาท บางคนก็ชำระเป็นสิ่งของเช่น น้ำผึ้ง ไม้กฤษณา น้ำมันยาง เป็นต้น เลก คือครอบครัวที่ส่งวนไว้เพื่อเข้ารับราชการในพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่ แบ่งเป็นเลกไพร่และเลกทาส เจ้านายผู้ใหญ่จะมีครอบครัวเลกอยู่ในสังกัดของตนตั้งแต่ 1,000 - 500 ครอบครัว ซึ่งจะเรียกมาใช้งานได้เป็นครั้งคราวเท่านั้น เลกจะต้องเสียเงินค่าราชการเป็นรายปีต่อท้องพระคลังซึ่งถ้าไม่มีเงิน เจ้าสังกัดก็ต้องออกให้ก่อนแล้วมาเก็บเงินที่หลังซึ่งทำให้เลกที่ยากจนกลายเป็นทาสไปในที่สุด ราษฎรกลุ่มสุดท้ายคือ ทาส ปาลเลอกัวซ์กล่าวว่าในสมัยนั้นทาสมีจำนวนอย่างน้อยหนึ่งในสี่ของประชากรสยาม คนไทยแต่ละส่วนหนึ่งเป็นข้าราชการ อีกพวกหนึ่งค้าขาย แต่ส่วนใหญ่ทำสวนและทำนา

"ชาวนาเหล่านี้แข็งแรง ทนทานต่อความเหนื่อยยากจะต้องทำงานหนักในระยะ 5 หรือ 6 เดือนในฤดูทำนา แต่ก็คุ้มกับ 6 เดือนหลังที่พวกเขาใช้เวลาให้สิ้นไปในการเล่นการพนัน งานนักขัตฤกษ์และการเล่นอย่างอื่น ๆ ส่วนใหญ่ของราษฎรเป็นผู้ยากจน แต่ไม่ถึงกับอดอยาก เพราะในประเทศสยามนั้นไม่เห็นคนเป็นขอทานเลย นอกจากครอบครัวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยบางครอบครัวเท่านั้น..." (หน้า 215)

ในการเก็บภาษีอากรจากชาวนา ในหนังสือเล่มเดียวกันระบุว่า "อากรค่านานั้นกำหนดเป็นพิศได้ไว้ในอัตราแปลงละหนึ่งบาท ข้าระในฤดูเก็บเกี่ยวข้าว เมื่อถึงยามนั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงจัดส่งเจ้าพนักงานไปเก็บ โดยมากมักจะมิเก็บอากรกันเป็นตัวเงิน แต่ให้ชาวนาชำระเป็นข้าวเปลือกตามราคาที่จะต้องต่ำกว่าราคาตลาด เมื่อมีการผลิตแผ่นดินใหม่ครั้งใดก็ต้องมีการรังวัดที่ดินเรียกสวนไร่นากันใหม่ทุกครั้ง..." (หน้า 285)

หลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. 2398 สยามกลายเป็นประเทศที่ปลูกข้าวเพื่อส่งออกเป็นสินค้าสำคัญในตลาดโลกเริ่มมีการขุดคลองขยายพื้นที่เพาะปลูกในสมัยรัชกาลที่ 4 และขยายตัวอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ผลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนี้ทำให้ชาวนาเป็นกำลังการผลิตที่สำคัญนำไปสู่ การเลิกทาส ในปี พ.ศ. 2448 ในที่สุด นับเป็นการพังทลายของระบบไพร่ - ทาสซึ่งฝังแน่นมาตั้งแต่สมัยอยุธยา J.C. Ingram (1964) ตั้งข้อสังเกตว่า หลังการเลิกระบบไพร่ - ทาส ในปี พ.ศ. 2448 มีชาวนาเพิ่มมากขึ้น ซึ่งน่าจะมาจากไพร่ - ทาสเดิมและมูลนายบางส่วน

Ernest Young นักเขียนชาวอังกฤษ อดีตข้าราชการกระทรวงธรรมการในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เขียนเรื่อง **Peeps at Many Lands : Siam** ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1908 และพิมพ์ ครั้งที่ 2 ค.ศ. 1910 ได้เล่าถึงสภาพชีวิตคนไทยในสมัยนั้นว่า "...ผู้คนที่มีฐานะร่ำรวยมักจะนำเงินไปลงทุนกับการทำนาข้าว ศาสนุติธรรมใช้เวลาส่วนใหญ่ในการพิพากษาข้อพิพาทระหว่างเจ้าของนา ประชาชนโดยทั่วไปมักจะพูดคุยกันถึงผลผลิตข้าวในฤดูกาลหน้าเช่นเดียวกับที่ผู้คนในอังกฤษนิยมพูดกันถึงเรื่องดิน ฟ้า อากาศ เรือที่แล่นขึ้นลงในแม่น้ำ ลำคลองส่วนใหญ่เป็นเรือที่ใช้บรรทุกข้าว เรือกลไฟลำใหญ่ๆ ก็มักจะบรรทุกสินค้าที่สำคัญและมีค่านี้ออกจากท่าเรือไปยังดินแดนส่วนต่างๆ อยู่เสมอ

โดยปกติเราถือกันว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดของประเทศ ถ้าหากใครสักคนมีความประสงค์จะทำนาข้าวสักแปลง เขาจะต้องไปจับจองที่ดินในป่าและปรับพื้นที่ให้ว่างโดยเผาหญ้าที่ขึ้นรกและต้นไม้ทิ้งไปชาวนาไม่จำเป็นต้องเสียค่าเช่านาสำหรับที่ดินผืนนี้ นอกจากนี้หากเขาจับจองที่ดินไว้สักชั่วระยะเวลาหนึ่งเขายังสามารถเรียกร้องกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินผืนนี้ได้อีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามเขาจะต้องเสียภาษีสำหรับที่ดินที่เขาทำการเพาะปลูก

ให้แก่รัฐบาล แม้กระนั้นเป็นขนาดเล็ที่มีเนื้อที่ประมาณ 8 เอเคอร์ ก็ยังสามารถเพาะปลูกข้าวหาเลี้ยงคนในครอบครัว 4 - 5 คนได้อย่างสบาย..." (หน้า 368 - 369)

ในหนังสือ กลอนตามเสด็จไทรโยค พระราชานิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ให้ภาพของเรือกลสวนไธนาที่บุกเบิกตามคลองภาษีเจริญ คลองมหาสวัสดิ์ คลองดำเนินสะดวก ดังตัวอย่าง เมื่อเรือล่องเข้า คลองดำเนินสะดวก ผ่านวัดโชติการาม ผ่านหลักเจ็ด ทรงบรรยายว่า

สวนเหล่านี้มีผู้เป็นเจ้าของ
มาจับจองที่ไว้ได้แต่ก่อน
จ้างกร่องขุดคลองรองทูนรอง
เรียกเงินจรมีหัวหน้ามารับรอง
เสียค่าเช่าเข้าอย่างทางถือสวน
ไม่เกี่ยววอนอันใดในเจ้าของ
เช่าสองปีคุ้มทูนอุ่นกันปอง
ได้ใบจองดีใจเหมือนให้ทรัพย์
ต่อผู้ใดขอพอจึงขอได้
นอกนั้นก็มิให้ใครจองจับ
เรียกค่าเช่าแรงเกินจนเย็นยប់
ผู้เช่ารับไม่ใครอยู่แต่สู้ทน

ถึงแขวงนครไชยศรีทรงบรรยายว่า

แขวงนครไชยศรีมีน้ำน้อย
เห็นเปนรอยแค้นว่างทุ่งกว้างใหญ่
เปนบ่อปลาตลอดทางครรโล
ว่าทำให้มีผลคนยินดี
ในหลักสี่หลักสามตามลำดับ
น้ำขยับสามศอกบอกขึ้นถึ
ตั้งแต่ตอนนีไปไร่นามี
ดูเต็มทีสองข้างไม่ร้างรา....
.... พันหลักห้าเข้ามาจึงมีวัด
เขียนชื่อชัดหนองแขมอยู่ข้างเชิง..
.... มีโรงदानภาษีฝืนถิ่นประจำ
มีคนทำนาหนามาทุกที
ผ่านยั้งเข้าโรงนาไม่ขาด
บางแห่งคาดโรงร้านขานชนิดถึ...

สภาพขานนาในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นอย่างไรผู้ที่สนใจอาจหาอ่านได้จากหนังสือเสด็จประพาสต้นและบันทึกการเดินทางไปยังท้องถื่นต่างๆของพระพุทธเจ้าหลวง การที่ทรงปลอมพระองค์เสด็จประพาสไปยังที่ต่างๆ ทำให้ทรงเข้าใจชีวิตของราษฎรเป็นอย่างดี นอกจากนี้ก็ยังทรงผูกมิตรกับชาวนาจนรับเป็นเพื่อนต้น ไม่ว่าจะเป็ชาวนาวยอยอย่างตาข้าง หรือยายฝั่ง

แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะให้ความเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของราษฎรแต่ในความเป็นจริงตามท้องถื่นที่อยู่ห่างไกล ราษฎรก็ยังต้องเผชิญกับชะตากรรมแบบเดิม ในหนังสือ ชื่อ Temples and Elephants ของ Carl Bock (2525) เขาเดินทางไปทางหัวเมืองล้านนาในสมัยนั้นและบันทึกไว้ว่า "ในเขตทางเหนือนี้ พวกเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงๆ เป็นนายทุนที่ให้เงินกู้โดยคิดดอกเบี้ยอย่างแพงลิบลัว เรื่องการประกอบอาชีพารายนั้นมิได้เป็นประโยชน์ต่อผู้ใดเลย ถ้าผู้ นั้นมิใช่เจ้านายหรือขุนนางที่ใหญ่โต เพราะเมื่อชาวนาหรือพ่อค้าคนใดเก็บเงินไว้ได้สักเล็กน้อย และบังเอิญเรื่องเกิดล่วงรู้กันขึ้นก็เป็นของแน่ว่าจะต้องมีพวกนักปกครองที่มีความชำนาญในศิลปะแห่งการรีดนาทาเร้นทั้งทางตรงและทางอ้อม มาบังคับเอาเงินไป..."

"...พวกเจ้านายและขุนนางเหล่านี้เป็นที่กลัวเกรงของประชาชนมาก..."

"... พวกผู้หญิงเป็นฝ่ายทำงานหนักต่างๆ ที่ผู้คนในแถบนี้ต้องทำกัน เช่น ปลูกข้าว เกี่ยวข้าว นวดข้าว ตำข้าว หุงข้าว และช่วยกันให้หมด เรื่องนี้เป็นข้อหนึ่งในบรรดาการทำงานเพียงสองสามอย่างที่ผู้หญิงกระทำได้เท่าเทียมกับผู้ชาย..."

Herbert Warrington Smyth เจ้ากรมเหมืองแร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เดินทางไปที่เมืองราชบุรี เพชรบุรี ในปี พ.ศ. 2436 เขาได้บันทึกสภาพเหตุการณ์ในขณะนั้นไว้ว่ามีแต่เรื่องการจับปล้นและการลักขโมยวัวควายในแถบนั้น ซึ่งเป็นผลมาจากการยอหย่อนของเจ้าเมือง เขาใช้สำนวนว่า "สถานการณ์ที่เป็นอยู่ในตอนนั้นก็ยังคงยากจนแร้นแค้นสำหรับชาวนาผู้รักสงบอยู่นั่นเอง"

เขาวิจารณ์ว่าการปลดปล่อยทาสเป็นไท ไม่ได้ช่วยให้ชีวิตเขาเหล่านั้นมั่นคงขึ้น "ในยามที่ประสบภาวะขาดแคลน พวกเขาถูกละเลยให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยทรัพยากรที่ตัวเองมีอยู่ในยามที่มีปัญหาหากไม่รู้จักเข้าไปอุทธรณ์ร้องขอกับใครได้ ระบบ

แก่นั้นดูเหมือนจะให้การปกป้องพวกเขา ช่วยให้รู้สึกปลอดภัย
ไปรุ่งโล่งใจหมดความวิตกกังวลกับเรื่องอนาคต ดังนั้น
หลายๆ คนก็ยังคงขายตนเองให้กับกลุ่มนายหัวที่มั่งคั่งร่ำรวย”
(หน้า 308)

ภาพของชวานาจึงยังคงเป็นภาพของคนทำงานหนัก
ยากจนเหมือนดังที่ปรากฏในบทกลอนเรื่อง “ขับตามฤดู” ใน
หนังสือสาริรมย์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ว่า

ชวานาเอ๋ยชวานาเวลาวิบาก
แต่รู้ตรากตรำตนจนป่วยสลาย
ต้องเก็บเกี่ยวธัญทอนมัดฟ่อนราย
ได้เลี้ยงกายตามประสาชวานาทำ
มิเก็บเกี่ยวก็จะร่วงจนร่วงเรียน
ต้องพากเพียรหยั่งรังไปยั้งค้ำ
สู้ทนแดดทนลมทั้งจมน้ำ
ซัลลูก. ข้าเภาะสนิทโหดทิดกิน

ซัลลูก ในที่นี้ คือ ปลิง จะหมายถึงปลิงจริงๆ หรือ
ปลิงที่คอยเอาเปรียบสูบเลือดชวานาก็สุดแต่จะตีความ

ชวานาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

บทกวี “ข้าแต่สุเจ้าชวานา” ของเจ้าพระยาธรรม
ศักดิ์มนตรี เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2477 เป็นบทประพันธ์บทแรก
ที่ยกย่องอาชีพชวานาในยุคที่รัฐพยายาม ชูค่าขวัญ “ชวานา
คือกระดูกสันหลังของชาติ” ด้วยความเข้าใจในปัญหาของ
ชวานาและวิถีคิดของชวานา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ข้าแต่สุเจ้าชวานา
รูปร่างกำยำด้าแดง
เลี้ยงเทศเลี้ยงไทยไม่เบา
ครั้งกิจพานิชย์รุ่งเรือง
กินบ้างเล่นบ้างอย่างเพลิน
ยามยากยังพอทนได้
ไอ้สุผู้พร้อมศึกษา
สู้ไม่มากปากมากคำ
ขาดแคลนแสนเข็ญเป็นใจ
อ้มประโยชน์โปรดคนทั้งหลาย
เป็นใจอย่างไรก็ตาม

ข้าขอบุชา
เจ้าเป็นหัวแรง
ด้วยข้าवलลาเขา
เจ้าไม่ผิดเคือง
ทำบุญเหลือเกิน
ทองสะสมไว้
อดทนนักหนา
สุเป็นคนทำ
สุเจ้าอยู่ได้
เอื่อมกายใจสบาย
เจ้ายอดพยายาม

ว่าสุเลิศมนุษย์สุดแสง
กระดูกสันหลังรัฐเรา
แลกเปลี่ยนสินค้าควรมือง
วัดวาอารามจำเริญ
กับวัดกับพระตะไป
ขายหมด จำนอง ไร่นา
โทษใดไปโทษโทษกรรม
ทำได้เท่าไรทำไป
ด้วยดวงหน้ายิ้มพริ้มพราย
ฤพพอเพื่อนยากแห่งสยาม
เป็นผู้คู่ควรบุชา

พ.ศ. 2482 รัฐยกเลิกระบบเก็บเงินค่านาแบบเก่าที่เรียกเก็บภาษีตามความแตกต่างของที่ดินที่นา (นาคูโค นาฟางลอย) ที่ใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2448 มาเป็นภาษีบำรุงท้องที่ตามราคาที่ดิน

การปฏิรูปการจดทะเบียนที่ดินและกฎหมายที่ดินที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ไม่ได้ช่วยให้ชาวนามีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนมากนักเพราะปรากฏว่า ที่ดินส่วนใหญ่ได้ถูกเปลี่ยนมือไปเป็นของนายทุนคนกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าของโรงสี ซึ่งใช้วิธีการสารพัดที่จะเอาเปรียบชาวนา

พ.ศ. 2530 - 2540 พ่อเพลงพินบ้านขาวนาสุพรรณบุรีร้องเพลงอีแซวสะท้อนปัญหาของชาวนาร่วมสมัยว่า

ม.จ. สิทธิพร กฤดากร กับหนังสือรวมบทนิพนธ์และข้อเขียนว่าด้วยชาวนา พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2513

แต่พ่อจะขายได้ราคาต้องถูกพ่อค้ากดขี่
เขาคิดดองเบี้ยตั้งห้าบาทมันน่าอดทนไหนเล่าครับ
ถ้าปีไหนโดนฝนแล้งจนคลองแห้งนั่งหิว
ต้องถูกเขายั่วจนหัวหมุนเพราะนายทุนเจ้าถิ่น
ถ้าไม่มีเงินให้เขาเขาก็จะเอาที่ดิน
บางรายต้องเที่ยวเร่ร่อนเป็นกรรมกรหากิน
ไอ้เรื่องที่ผมเอามาเล่าไม่ใช่จะกล่าวความเท็จ
ให้รัฐบาลแบ่งเบาให้ช่วยบรรเทาความทุกข์

ขายข้าวไม่ออกลูกเต้าต้องอด
เพราะค่านี้อย่างต่างราคาก็แพง
ข้าวเปลือกยีสืบบาทข้าวสารฟาดร้อยกว่า

ก็เพราะเขาเป็นเจ้าของนี่เราสู้เงินเขาเอามาใช้
ความเดือดร้อนที่จะได้รับ รู้กันไหมครับนั่นใคร
บางคนก็นั่งหน้าข้าวเพราะไม่มีเงินให้ขาย
เขาหวังจะสูบเอาที่ดินของเรานั้นไปให้ได้
เลยไม่มีที่ทำกินเอามาประกอบเลี้ยงกาย
เพราะถูกเขายึดที่ดินไปเสียอย่างง่ายดาย
คนไทยทั้งประเทศเป็นเช่นนี้หลายราย
เพราะเหยียบย่างเข้ามาในยุคสมัยนายทุนชาติชาย

(เพลงชีวิตชาวนาชาวไร่)

บางคนขายข้าวหมดยังหาเหลือเงินไม่
ไหนจะต้องเสียค่าแรงไม่เคยเห็นกำไร
ไม่รู้จะทำไปหาทำอะไร

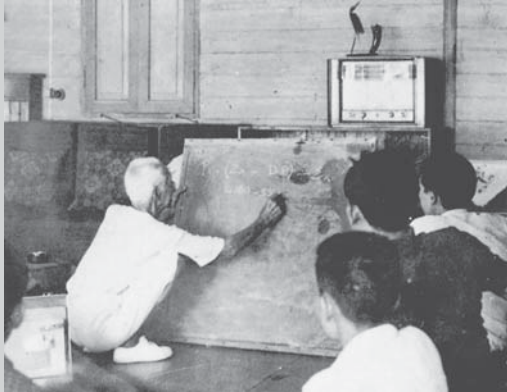
(เพลงชีวิตเกษตรกร)

เมื่อปี พ.ศ. 2511 เสถียร จันทิมาธรได้สัมภาษณ์ ม.จ. สิทธิพร กฤดากร ลงในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มิถุนายน - สิงหาคม 2511 แม้กาลเวลาจะล่วงมาถึง 30 กว่าปี บทสัมภาษณ์นี้ยังคงคมคายและทันสมัยอยู่เสมอ ดังบางตอนจากบทสัมภาษณ์

“เมื่อเลิกสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ดินยังเป็นของชาวนาอยู่ถึง 85 เปอร์เซ็นต์ เดียวนี้ภาคกลางเหลือเพียง 60 เปอร์เซ็นต์ และกลายเป็นของคนอื่นไปหมด เพราะอะไร เพราะราคาข้าวต่ำ เรื่องนี้ไม่มีคนคิด บาบเหลือเกิน คำปริเมียมนะ

ทำบาบมากฉิบหายวายป่วง เสียที่เสียทาง การบุกเบิกที่ดินในสมัยเก่า แกขอยืมเงินซื้อวัวซื้อควาย เอามาใช้ได้ เพราะแก่ได้ราคาข้าวดี เมื่อก่อนเกี่ยวละ 50 บาท ขึ้นไปถึง 100 บาท แกสบาย เวลานี้ข้าวขึ้นไปตั้งสองเท่าตัว แกกลับได้น้อยลงตามส่วนมันไม่ไหว เดียวนี้กลับกลายเป็นตรงกันข้าม คนมีเงินกลายเป็นเจ้าของที่ไป คนจนกลายเป็นคนเช่า ร้ายทีเดียว เพราะคนเช่าแก่ไม่อยากจะซื้อปุ๋ย ถ้าเจ้าของช่วยออกค่าปุ๋ยด้วยก็อีกเรื่อง แต่โดยมากไม่ได้ทำ”

และนี่เป็นแนวทางที่จะแก้ปัญหาหนี้สินของชาวนาทางหนึ่ง

ม.จ. สิทธิพร กฤตการ สอนชานาเรื่องการคำนวณสัดส่วนการใช้
ปุ๋ยในพื้นที่นาของตน

“ให้ราคาข้าวมันดี ไม่มีอะไรดีกว่านี้จริงไหม ให้
ราคาเท่าทุน เมื่อไม่พอใช้ก็ต้องไปขอยืมคนอื่น มันจะเอา
ที่ไหนไปใช้เมื่อราคาข้าวยังต่ำอยู่ สำหรับคนในกรุงที่บ่นว่า
ข้าวแพง ค่าครองชีพสูง ที่ถูกน่าจะได้เงินเดือนขึ้น เพราะจะ
สู้กับค่าครองชีพสูงก็ควรจะได้ราคาสูง ถ้าแม้ว่าไปกด
ชานาให้ต่ำ ใครจะจะได้เงินมาก ก็คนมีเงิน คนที่จ้างคน คน
ที่เป็นเจ้าของโรงงาน”

“..ไม่ต้องเก็บภาษีอะไรจากคนที่มั่งมี แต่ขอให้ขึ้น
ราคาข้าว ผู้ที่เสียหายคือนายทุนที่จะได้กำไรน้อยลง”

แนวทางที่จะปลูกฝังเยาวชนให้มีความรักการทำนา
มากยิ่งขึ้น

“ก็ให้ราคาดี มีเท่านั้น ถ้าได้ราคาข้าวดี ก็มันคุ้มสมบูรณ์
แก่ก็ชอบ”

บรรณานุกรม

กฎหมายชานา และกฎหมายพระเจ้าน่าน เอกสารอัดสำเนา
ปริวรรตโดยศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย
วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 2523.

กลอนไดอริซึมทราบ ตามเสด็จไทรโยค โคลงนิราศท้าวสุภักดี-
ติการักดี และกลอนนารีรมย์ หนังสืออนุสรณ์งาน
พระราชทานเพลิงศพ ม.จ. อมรสมานลักษณ์ กิตติการ
11 กันยายน 2511.

โคลงกลอนครูเทพ เล่ม 2

ตุรแปง, ฟรังซัวส์ อังรี. ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักร
สยาม. แปลโดย ปอล ซาเวียร์. กรมศิลปากร กอง
วรรณกรรมและประวัติศาสตร์. 2539.

ทวาทศมาสโคลงฉันท์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิริมิตรการพิมพ์
2512.

บอด, คาร์ล. ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง เรียบเรียง
โดย เสฐียร พันธรั้งซีและอัมพร ทีชะระ. สำนักพิมพ์
ศิลปวัฒนธรรม, 2525.

ประเสริฐ ณ นคร. มังรายศาสตร์. ภาควิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2521.

ปาลเลอกัวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร
สำนักพิมพ์ ก้าวหน้า 2520.

พงศาวดารล้านช้าง

พญาสิทธิ. ไตรภูมิพระร่วง.

ยัง, เออร์เนส. “มองสยาม” แปลโดย ศุภรัตน์ อาราคักดี
ใน เรื่องแปลและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 2
กรมศิลปากร 2535.

ลาลูแบร์. จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ แปลโดย สันต์
ท. โกมลบุตร สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2510.

สมิท, เฮอริเบิร์ท วาริงตัน. ท้าปีในสยามเล่ม 1. แปลโดย
เสาวลักษณ์ กีชานนท์. กรมศิลปากร กองวรรณกรรม
และประวัติศาสตร์, 2544.

Ingram .J.C “Thailand” Rice Trade and Allocation of
Resource” อ้างถึงใน ธิดา สาระยา ประวัติศาสตร์
ชานาสยาม สำนักพิมพ์อมรินทร์ 2544.

บทสัมภาษณ์ ม.จ. สิทธิพร กฤตการ ในวารสารสังคมศาสตร์
ปริทัศน์ ปีที่ 6 (มิ.ย. - ส.ค.) 2511.